

KOLTAI LUCA – GEAMBAŞU RÉKA

VÁLLALKOZÓNŐK A KORONAVÍRUS LEZÁRÁSAINAK IDEJÉN

A HÉTFA Kutatóintézet 2020 május-júniusában lezajlott online kérdőíves felmérésen és személyes interjúkon alapuló kutatása azt vizsgálta, miként küzdöttek meg a magyar vállalkozónők a vírus okozta nehézségekkel az első hullám során. A kutatást a nyár folyamán további 5 országban lezajlott online lekérdezés bővítette ki. A cikk szerzői a kutatás főbb hazai eredményeit mutatják be.

A kérdőívet kitöltők vállalkozásainak 71%-át érintette negatívan a gazdasági válság. A negatív hatások kiküszöbölésére sokféle stratégiával próbálkoztak, köztük a tevékenység csökkentésével, alkalmazkodási stratégiákkal és voltak, akik hosszabb távú fejlesztésekbe kezdtek. Ágazattól függetlenül az internet, valamint a vállalkozás nagyobb mérete egyfajta „védőszerpet” tudott betölteni. Ezzel szemben az igénybe vett támogatások száma nem tette a vállalkozónőket bizakodóbbá a cég kilátásait illetően. Erőteljes, a cég méretéhez fogható hatást gyakoroltak viszont a megküzdés várt sikerére a vállalkozó nők családi kötelezettségei.

Bevezetés

A nőket és férfiakat az élet számos területén eltérően érinti a koronavírus-járvány. Erre a különbségre szakértői anyagok és kutatási jelentések egyre hosszabb sora hívja fel a figyelmet (pl. Bloomberg 2020.05.21; Világbank 2020; OECD 2020). Nem csak a járvány, hanem az arra adott intézkedések is sajátosan hatnak a nők helyzetére, elsősorban munkaerőpiaci és gondoskodási szerepeik miatt. A munkaerőpiaci, ágazati szegregáció egyik következménye, hogy világszerte sok nő dolgozott a „frontvonalban” nemcsak az egészségügyi ellátás (Adamecz et al., 2020), hanem például a szociális szolgáltatások vagy a kereskedelem területén is. Ugyanakkor viszont egyes szellemi foglalkozások esetében, mint amilyen például a kutatóké, a karantén megerősítette az „ideális”, „odaadó”, állandóan rendelkezésre álló, még elkötelezettebb dolgozó normáját, nagy kihívás elé állítva ezzel a kutatónőket (Degruyter, 2020).

Foglalkozástól, ágazattól és iskolázottságtól függetlenül a legnagyobb megoldandó feladatot a nők számára a gondoskodási feladatok ellátása jelentette. A gondoskodási válság „megelőzte” a járványt: néhány évtizede a neoliberális kapitalizmus egyik velejárója, és abból fakad, hogy az állam egyre kevésbé vesz részt azoknak a reprodukív feladatoknak az ellátásában, amelyek elengedhetetlenek a munkaerő előállításához és fenntartásához. A reprodukív munka így fizetetlen, jobbra láthatatlan tevékenység, a háztartásokra hárított felelősség, amely a nőket sokkal jobban érinti, mint a férfiakat (Fraser, 2016). A járvány - az óvodák, iskolák és egyéb szolgáltató intézmények lezárásával - ennek felerősödését és a nők terheinek növekedését okozta (Fodor et al., 2020).

A vállalkozónők egy jelentős része a fentiek következtében többszörösen sérülékeny helyzetbe került. Az utóbbi évtizedekben a vállalkozás népszerű karrierlehetőséggé vált a nők számára (Henry–Johnston, 2007), bár megjelenésük elsősorban az önfoglalkoztatók körében volt jelentős. Ez nem független attól a tágabb társadalmi klímától, amely kiemelten támogatja az önálló, „államtól független”, vállalkozói szemléletet tükröző tevékenységeket (Orgad, 2019). Mindazonáltal, az

Koltai Luca vezető kutató, HÉTFA Kutatóintézet.

Geambaşu Réka vezető kutató, HÉTFA Kutatóintézet, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.

önálló gazdasági tevékenység a nők körében sok esetben nem csak a független, önálló munka iránti vágyból fakad, hanem a munka és magánélet egyensúlyának megteremtését is célozza, illetve egyfajta kompenzáció az alkalmazotti karrierrel még mindig együtt járó üvegplafon, nemi bérrel és rugalmatlanság jelenségeiért (Walker et al., 2008; Henry–Johnston, 2007).

Azok a vizsgálatok, amelyek még a járvány előtt arra kerestek választ, hogy alkalmas-e a vállalkozás a munka-magánélet egyensúly megteremtésére, sok esetben arra mutattak rá, hogy ez leginkább férfiak számára járható út, a rugalmas munkavégzés sokkal inkább nekik kedvez. A nők, ezzel szemben akkor tudják kiegyensúlyozottabban ellátni gondoskodási feladataikat vállalkozóként, hogyha a céges tevékenységet visszafogják, és szerényebb célkitűzéseket követnek (Walker et al., 2008; Geambaşu, 2019). Arra kevés empirikus adat van, hogy milyen körülmények között alkalmas a vállalkozás arra, hogy a nők újratárgyalják a gondoskodási munka elosztását családon belül. Bár a vállalkozói életmód növeli a nők cselekvőképességét, döntési lehetőségeit, akár a munka és magánélet határainak átrajzolását is (Anderson, 2008), az alapvetően hagyományos keretek között zajló családi munkamegosztás szűkebbre szabja a vállalkozói kibontakozás kereteit (Hyttinen–Russkaren, 2017).

Ez a helyzet fokozódott a karantén idején. A vállalkozónők, akárcsak általában a dolgozó nők, vállalták a gondoskodási munkák legnagyobb részét, a lezárások, valamint a távoktatás bevezetése és a gondozási feladatok növekedése miatt pedig tovább romolhatott a helyzetük. Bár a vállalkozónőkre ebben az időszakban kettős teher nehezedett, mégis kevesebb figyelem jutott nekik. Egyrészt cégtulajdonosként meg kellett küzdeniük a járvány-intézkedésekkel és a gazdasági hatásokkal, másrészt nőként és anyaként jellemzően ők vállalták a gondoskodó munkák oroszlánrészét is, tanultak a gyerekekkel, főztek a családra vagy ellátták az idősebb családtagokat (Fodor et al., 2020).

Az alábbiakban a Hétfa Kutatóintézet 2020 májusában, magyarországi vállalkozónők körében végzett on-line kérdőíves kutatásának eredményeit ismertetjük és arra keressük a választ, hogy miként hatott a járvány és a lezárások első három hónapja a női tulajdonban levő vállalkozásokra, milyen stratégiákat alkalmaztak a válsággal való megküzdésre, és végül, mitől, milyen gazdasági és szociológiai jellemzőktől függött az, hogy valaki kisebb vagy nagyobb csökkenést valószínűsített 2020-ra a céges forgalom terén.

A kutatás módszertana és a válaszadók jellemzői

A vállalkozónőket vizsgáló kutatásunk két pilléren támaszkodott: egy online kérdőívre és ugyancsak online interjúkra. Az online survey május 20. és június 5. között gyűjtötte a válaszokat, a részben erre épülő interjúk kutatás pedig ezzel párhuzamosan zajlott. A két adatfelvétel megszervezését azért láttuk szükségesnek, mert a két módszer segítségével más és más aspektusai tárhatók fel a vállalkozónők megküzdési stratégiáinak. Kérdőívünket különféle online felületeken terjesztettük, a válaszadókból álló minta pedig a módszertani korlátok ellenére jól reprezentálja a nagyobb városokban élő, diplomás, internethasználó KKV-tulajdonos vállalkozónők alapképességét. A kérdőívet 368 személy töltötte ki, elérésük pedig nem lett volna lehetséges a jól megcélzott Facebook-kampány, valamint számos partnerünk¹⁴ közreműködése nélkül. Ennek alapján így kijelenthető,

¹⁴ Ezúton köszönjük a terjesztésben való közreműködést az alábbi szervezeteknek és magánszemélyeknek: Női váltó, Fiatal Vállalkozók Országos Szövetsége, Pannon Gazdasági Hálózat, Lean in Budapest, Nők/Üzlet/Angyalok Egyesület, Business and Professional Women Budapest Association, SEED Alapítvány, Jól-lét Alapítvány, Karson Consulting, Cégek Éjszakája, ÉrMe Hálózat, Fiatal Családosok Klubja, a Magyar Könyvelők Országos Egyesülete, a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány regionális, illetve megyei szervezetei, Szabó Eszter, Vida Ágnes, Balázs Tibor, Hansági Dorka.

hogy a kérdőív azokhoz a vállalkozónőkhöz jutott el - és így arra az alapnépeségre reprezentatív - akik e vállalkozói és női érdekképviseleti és szolgáltató szervezetek és fórumok célközönsége.

Jelen kutatásban a résztvevők mindössze 5%-a alacsony, 33%-a középfokú 62%-a pedig felsőfokú végzettségű volt. A felsőfokú végzettségűek aránya duplája a vállalkozónők körében a magas végzettségűek becsléтарыának (Bobák et al., 2017). A válaszadók fele (51%) Budapesten vagy annak agglomerációjában élt, 20%-a megyei jogú városban, 19%-a más városban, 10%-a pedig községben.

A munkahelyi és a magánéleti kötelezettségek összehangolása szempontjából fontos volt a válaszadók családjára vonatkozó kérdés. A mintába került vállalkozónők felének nem volt 18 év alatti gyermeke, 15%-uknak volt legalább egy 7 év alatti gyermeke, míg 35%-uk iskoláskorú (7-18 év közötti) gyermeket is nevelt. A vállalkozónők 40%-a tekintette főkeresőnek magát a háztartásában (vagy egykeresős háztartásban élt), 27%-uknak a párja volt a főkereső, míg 33%-uk úgy nyilatkozott, hogy a párjával közel azonos jövedelemmel rendelkezett.

A vállalkozónők esetén gyakoribb, hogy a vállalkozást nem főállásban vezetik. Sokuk valamilyen kereső tevékenység, míg mások például kisgyermeknevelés, vagy tanulás mellett részmunkaidőben foglalkoznak a cégükkel. Így volt ez a válaszadók esetében is: több mint felüknek (55%) a vállalkozása volt a főtevékenysége, negyedük valamilyen egyéb kereső tevékenység mellett foglalkozott a vállalkozásával, míg ötödük valamely inaktív státusz mellett (pl. gyermekgondozás, nyugdíj, tanulás).

A nők vállalkozásai körében gyakoribbak az egyéni, mikro- és kisvállalkozások; így volt ez a válaszadó vállalkozások esetében is. Elemzések sora feltételezi, hogy a koronavírus járvány hatásai erőteljesebben fogják sújtani a kisvállalkozásokat, amelyek ugyanis kevesebb mozgósítható tőkével vagy tartalékkal rendelkeznek vagy kevésbé rugalmasan tudtak alkalmazkodni a beszállítói láncok változásához (OECD 2020). A válaszadók szinte kivétel nélkül kis- vagy mikrovállalkozásokat működtettek. Majd ötödüknek (18%) nem volt alkalmazottja, 43%-uknak egy alkalmazottja volt (ez nagyrészt önmaga), 35%-uknak pedig 2-10 fő alkalmazottja volt. Csak egyetlen, 50 fő feletti foglalkoztatotti létszámmal működő vállalkozás szerepelt a kutatásban. A vállalkozások bevétele szempontjából is a kis- és mikrovállalkozások közé tartoztak. Többségüknek (62%) 10 millió forint alatt volt a 2019 évi bevétele, további 28%-uknak pedig 10 és 50 millió forint között.

A kutatási minta ágazatok tekintetében jól közelíti a magyarországi női vállalkozók megoszlását. A válaszadók 30%-a a gazdasági szolgáltatások terén, 23%-a személyi/közösségi szolgáltatások, 15%-a a kereskedelem területén dolgozott. A vállalkozónők (különösen a kisgyermekesek) szívesebben indítanak olyan vállalkozást, amelyek a gyerekekhez vagy anyasághoz kapcsolódnak (Huet et al., 2013, Wilton 2017): a válaszadók közel harmadának (30%) tevékenysége kapcsolódott ezekhez a témakörökhöz.

A járvány hatása a nők vállalkozásaira

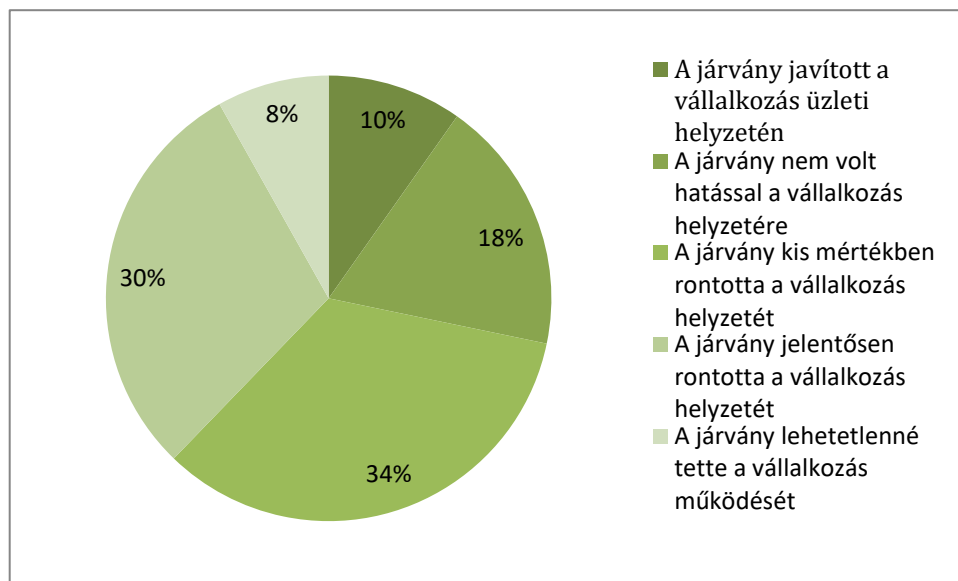
A start-up-ok és kisvállalkozások a gazdaság legsérülékenyebb szereplői közt vannak (Walsh–Cunningham, 2016; Global State of Small Business Report, 2020). Így számíthatunk arra, hogy a járvánnyal együttjáró gazdasági visszaesést ezek a vállalkozások nagyobb mértékben fogják megérezni. Márpedig a nők által vezetett vállalkozások jellemzően kicsik, sok köztük az önfoglalkoztató, akik egy része kényszervállalkozó (de Vries, 2019). Emellett a női vállalkozások jelentős része aktív olyan szektorokban, amelyeket súlyosan érintettek a koronavírus-járvány kapcsán bevezetett korlátozások, például a turizmus vagy a személyi szolgáltatások területén. Sok vállalkozónő számára a vállalkozás jövedelmének csökkenése a saját vagy családja megélhetését is veszélyezteti.

A 2008-as válság kapcsán több kutatás is készült, amely azt vizsgálta, hogy vajon a nők által vezetett vállalkozásokat súlyosabban vagy kevésbé érintették a válság hatásai. A legtöbb vizsgált országban nem találtak jelentős különbségeket (például Olaszországban, Finnországban, Szlovákiában vagy Ausztriában), de Lengyelországban, Franciaországban és Spanyolországban jelentősen alacsonyabb volt a nők vállalkozásainak túlélési rátája ebben az időszakban (OECD, 2012), (Burratti–Cesaroni–Sentuti, 2018).

A jelenlegi válság hatásairól még kevés információ áll rendelkezésünkre, a második hullám beköszöntével pedig a válság elhúzódását is prognosztizálhatjuk. A járvány első hulláma során a vállalkozásoknak a hirtelen bekövetkező korlátozások miatt gyorsan kellett reagálniuk a helyzetre, de a válság hosszútávú kimenete még bizonytalan. Mindenesetre a női vállalkozások alacsonyabb tőkésítettsége, kevesebb mozgósítható erőforrása, és az a tény, hogy gyakrabban dolgoznak a korlátozások által érintett szektorokban, elővetítheti, hogy rosszabb helyzetbe kerülnek a férfiak által vezetett társaiknál (OECD/European Union, 2019).

A kérdőívet kitöltők **vállalkozásainak 71%-át érintette negatívan a gazdasági válság**. Közel tizedük (8%) számára a lezárások során lehetetlenné vált a tevékenységük folytatása, kétharmaduk szerint kisebb-nagyobb mértékben romlottak a kilátásaik, tizedük viszont úgy vélte, a járvány javította a cége üzleti lehetőségeit. (1. ábra)

1. ÁBRA: JELENLEG HOGY LÁTJA, MILYEN ÜZLETI KÖVETKEZMÉNYEKEL JÁRT EDDIG A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY A VÁLLALKOZÁSÁRA NÉZVE? (N=368)

A vállalkozónókat megkértük, hogy becsüljék meg, milyen hatással lesz a járvány a 2020-as bevételeikre. Természetesen ekkor számukra nagyon bizonytalan volt, hogy hogyan alakul majd az év során a járványhelyzet, ennek ellenére a válaszadó nők 60%-a úgy vélte, az egész éves bevételei csökkennek a tavalyihoz képest. A rosszabb helyzetbe került vállalkozások úgy számolták, körülbelül éves bevételeik 30-40%-ától eshetnek el 2020-ban.

A szigorú korlátozások idején a vállalkozónók elsősorban a hirtelen csökkenő bevételekkel, keresletkieséssel, elmaradó megbízásokkal találkoztak. Sok vállalkozónak megváltozott az üzletmenete, csökkentek a megrendelések vagy eltűntek a vásárlók. Emellett a beszállítói láncok akadózása, kiszámíthatatlansága is nehezítette sokak munkáját. De többen számoltak be olyan hatásokról is, amelyek hosszútávon megerősíthetik a vállalkozásukat, például az új termékek iránt megnőtt igénynek vagy a kibővült online értékesítésnek köszönhetően.

Válságválaszok

Bár a válságokra való felkészültség a reziliencia kulcsa lehet (Bullogh et al., 2014), a legtöbb vállalkozás számára a COVID-19 járványra való felkészülés lehetetlen lett volna. A korábbi válságokkal kapcsolatos tapasztalatok azt mutatták, hogy a kisvállalkozások rugalmasságukat igyekeznek kihasználni a válsághoz való alkalmazkodás során (Smallbone et al., 2012), amelyet most is fel tudtak használni. A kisvállalkozások mintegy „csináld magad” (bricolage) módszerekkel igyekeznek minden elérhető erőforrást megmozgatni, és rugalmasan változtatni terveiket a vállalkozás lehetőségeinek javítása érdekében. Szemben a nagyobb szervezetekkel, ők jellemzően nem előre eltervezett menedzsment sémákat követnek (Mallak, 1998). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a koronavírus által okozott válság jelentősen eltér a korábbi válságoktól a bevezetett járvány- és karanténintézkedések miatt. A kutatásunkba bekerült vállalkozónók négyféleképpen reagáltak a járvány hatásaira. E stratégiákat szemlélteti az alábbi táblázat.

1. TÁBLÁZAT: A MEGKÉRDEZETT VÁLLALKOZÓNÓK ÁLTAL ALKALMAZOTT STRATÉGIÁK A JÁRVÁNY HATÁSAINAK KEZELÉSE CÉLJÁBÓL (N=368)

Tevékenység csökkentése	Alkalmazkodás	Hosszútávú fejlesztés	Támogatások igénybevétele
Tevékenység felfüggesztése/ csökkentése (34%)	Új/módosított termékek/ szolgáltatások (34%)	Karbantartás, felújítás, fejlesztési munkák (19%)	Adókedvezmény, KATA (16%)
Munkaórák csökkentése (21%)	Online eladás erősítése (29%)	Dolgozók képzése (11%)	Hiteltörlesztés felfüggesztése (14%)
Szabadságolás (fizetett vagy fizetés nélküli) (8%)	Új piacok keresése (12%)	Házhozszállítás bevezetése (6%)	Bértámogatás (7%)
Elbocsátás (9%)		Új eszközök beszerzése (6%)	Támogatott hitel, beruházási támogatás (1%)

A kérdőívre válaszolók több mint tizede (14%) semmilyen intézkedést nem tett a válság hatásainak mérséklésére. Ezeknek a vállalkozásoknak egy részére nem volt hatással a válság, működésüket nem befolyásolták az intézkedések. A vállalkozások többsége viszont valamilyen válságintézkedést alkalmazott, legtöbbször egyszerre több intézkedéssel is próbálkoztak.

A válaszadók kicsit **több mint fele a működés csökkentésére irányuló intézkedéseket (vagy ezeket is) vezetett be.** Ezek leggyakrabban a tevékenységek felfüggesztésére vagy csökkentésére irányultak (34%). Emellett a munkaidő csökkentése (21%) és a fizetett vagy fizetés nélküli szabadságolások (8%) valamint a létszámcsökkentés (9%) fordult elő.

A válaszadók **60%-a alkalmazkodási stratégiákat (is) keresett.** Ezek közt a legjellemzőbb az új termékek és szolgáltatások bevezetése volt (34%), közel ugyanennyien (29%) erősítették a meglévő online értékesítést, a válaszadók 12%-a pedig új piacokat keresett.

De a válaszadók több mint harmada (35%) a bekövetkezett leállást vagy a munkamennyiség csökkentését fel tudta arra használni, hogy a jövőbe fektessen. Ők a vállalkozás lehetőségeit hosszabb távon is támogató fejlesztésekbe (is) kezdtek. Ilyen volt például felújítási karbantartási, építkezési munkák végzése a zárlat alatt (19%), vagy a dolgozók képzése (11%), új termelőeszközök beszerzése (6%), vagy a házhozszállítás bevezetése (6%). Mások szerettek volna fejleszteni, de gyermekgondozási feladataik miatt kevesebb idejük jutott erre.

A kérdőívre válaszoló vállalkozónők kétharmada nem vett igénybe támogatást a járvány kapcsán. A női vállalkozók jelentős része önfoglalkoztató, vagyis nem foglalkoztatnak másokat (Women Entrepreneurship Knowledge Hub, 2020), így számukra a foglalkoztatási támogatás nem volt opció. A legnépszerűbb támogatások a válaszadók körében a KATA és a hiteltörlesztés megfizetésének felfüggesztési lehetősége, amivel a válaszadók közel 16-14%-a élt. Kedvezményes hiteleket és a beruházási támogatásokat csak elvétve vettek igénybe, ezek a támogatások az adminisztrációs terhek és a vállalkozásméret miatt nem jelentettek vonzó alternatívát (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT: IGÉNYBE VETT-E/VESZ-E VALAMILYEN VÁLLALKOZÁST SEGÍTŐ TÁMOGATÁST A JÁRVÁNY IDŐSZAKÁBAN?

Támogatás	Válaszadók száma	Százalékos arány
Nem vett igénybe semmilyen támogatást	262	63
KATA megfizetésének felfüggesztése	66	16
Hiteltörlesztés felfüggesztése	58	14
Adó/járulék kedvezmény; adók és járulékok későbbi megfizetése	32	8
Bértámogatás, részmunkaidős foglalkoztatás támogatása, K+F munkavállalók támogatása	31	7
Kedvezményes hitelfelvétel	4	1
Beruházási támogatás	4	1
Kockázati tőketámogatás	1	0,2
Egyéb	12	3

Családi kötelezettségek a koronavírus-járvány idején

A vállalkozónők számára a munka és a magánélet kötelezettségeinek összehangolása állandó feladatot jelentett már a koronavírus járványt megelőzően is (Jennings–Brush, 2013). Sok nő azért választja a vállalkozói létet, mert így van lehetősége a munka és a magánélet rugalmasabb összehangolására (McGowan–Redeker–Cooper–Greenan, 2011; Singh–Lucas, 2005) – különösen igaz ez az „anyavállalkozókra” (Duberley–Carrigan, 2012; Ekinsmyth, 2011). Ugyanakkor a családi feladatok sok esetben korlátozzák a nőket abban, hogy vállalkozást indítsanak vagy növeljék vállalkozásukat (Budig, 2006), és ez lehet az oka annak is, hogy a gyorsan fejlődő vállalkozások között kevesebb a női tulajdonos (Coleman, 2007).

A járványügyi lezárások újabb kihívások elé állították a vállalkozónőket. Elég, ha csak a folyamatos otthonlét miatt megnövekedett mértékű háztartási vagy a kijárási korlátozások okán felmerült gondozói tennivalókra (például idős családtagok, barátok segítése, ellátása) gondolunk. A gyermeket nevelő vállalkozónőkre mindez fokozottan igaz, hiszen a járvány miatt bezáró oktatási intézmények gondozói szerepét csak részben tudta kiváltani a változatos formákban megjelenő digitális oktatás. A teendők oroszlánrésze jellemzően a nőkre, az édesanyákra hárul.

A kérdőívre válaszoló vállalkozónők hozzávetőlegesen fele nevelt 18 év alatti gyermeket, közülük 17% családjában 7 év alatti, 40% családjában pedig 7-14 év közti gyermek (is) élt, 5%-uk egyedül nevelte gyermekét. A gyermekgondozás mellett az idősekről vagy fogyatékossgal élő rokonokról, ismerősökről való gondoskodás is megjelent a járvány során a megkérdezett vállalkozónők

életében. Felük legalább hetente egy alkalommal gondoskodott idős vagy fogyatékos emberről, ezen belül 13%-uk mindennap, 23% hetente több alkalommal, 16% hetente egy alkalommal végzett gondozási feladatokat a járvány alatt.

A vállalkozónók fele úgy vélte, hogy a járványt megelőző időszakhoz képest a karanténos időkben kevesebbet foglalkozott a vállalkozásával. A munkaidő csökkenésének közel azonos arányban volt oka a kevesebb megrendelés, és az, hogy több időt kellett a háztartásra fordítaniuk. **A kisgyermeket nevelő vállalkozónók 39%-a esetében a gondoskodási kötelezettségei növekedése akadályozta, hogy a vállalkozásával foglalkozzon, míg az iskoláskorú gyermeket nevelő vállalkozónók 26%-a értékelte hasonlóan.** Azok a nők, akik nem voltak főkeresők a családjukban, nagyobb mértékben áldozták be a vállalkozási tevékenységüket a gondoskodási kötelezettségeik miatt. A főkeresőnek tekinthető (ideértve az egyedülálló) vállalkozónók 9%-a, míg a nem főkeresők 21%-a a gondozási kötelezettségei miatt foglalkozott kevesebbet a vállalkozásával.

Sok gyermeket nevelő vállalkozónő már korábban kialakította a vállalkozási és családi tevékenységei összehangolásához szükséges rutinokat és támogató környezetet. De ne feledjük, hogy számos család esetében a legfontosabb gondoskodási segítséget a nagyszülők jelentik (Gyarmati, 2015) – azonban a járvány idején a kijárási korlátozások miatt vagy járványügyi megfontolásokból éppen erre a korosztályra számíhattak kevésbé a szülők.

A válaszadók egy átlagos hétköznapon átlagosan 1 órával kevesebbet foglalkoztak a vállalkozásukkal és körülbelül 1 óra 15 perccel töltöttek többet gondoskodási feladatokkal. A gyermeket nevelő vállalkozónók esetében jól érzékelhető volt, hogy a gyermekintézmények bezárása nagyban növelte a gondoskodási feladatokat. Egy átlagos hétköznapon az óvodás gyermeket nevelő válaszadók napi 1,5 órával több időt töltöttek a gyermekekről való gondoskodással, és majd egy órával többet a háztartási feladatokkal, mint korábban, vállalkozásukkal pedig egy órával kevesebbet foglalkoztak.

Kiket érintett súlyosabban a válság?

Kutatásunk során kíváncsiak voltunk arra, hogy a járvány első hulláma mely vállalkozásokat érintette a legsúlyosabban. A koronavírus-járvány eltérő módon hatott az egyes ágazatokra. Nemzetközi és hazai kutatások (ILO Monitor 2020, BGE reprezentatív felmérés) alapján látható, hogy a leginkább érintett ágazatok a turizmus és vendéglátás, a művészeti szolgáltatások és a személyes szolgáltatások, valamint a kereskedelem köre. A vállalkozónók is ezekben az ágazatokban érezték legtöbbször a járvány negatív hatásait. De az oktatásban és az egészségügyi területen dolgozó vállalkozónókat nagyobb mértékben sújtották a járványintézkedések, mint az ágazat egészét, mivel ezek a cégek gyakran az oktatás és egészségügy magánszektorában működtek, így a lezárások alatt lehetetlenné vált a tevékenységük (például magán egészségügyi szolgáltatásokat nem nyújthattak a tavaszi korlátozások alatt).

A legnagyobb nehézséget 2020. tavaszán a turizmus és vendéglátás területén aktív vállalkozónók tapasztalták: ők úgy vélték, éves jövedelmük akár 40%-át is elveszíthetik idén. A kézműves termékekkel, valamint a kereskedelemmel és a személyi szolgáltatásokkal foglalkozó válaszadók átlagosan 25-35%-os bevételkieséssel számoltak 2020-ra (3. táblázat a következő oldalon).

3. TÁBLÁZAT: A VÁLASZADÓK ÉRINTETTSÉGE ÁGAZATOK SZERINT (N=368)

	Nemzetgazdasági érintettség	Válaszadók ágazatbeli aránya a mintában	Azon válaszadók aránya, akiket negatívan érintett a járvány
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	magas	5%	100%
Egyéb közösségi, személyes szolgáltatás	magas	23%	77%
Kereskedelem, javítás	közepes	14%	77%
Gazdasági, adminisztratív szolgáltatás; ingatlanügyletek; pénzügyi közvetítés	közepes	35%	56%
Ipar, gyártás; építőipar	alacsony	12%	81%
Oktatás; egészségügyi, szociális ellátás	alacsony	7%	76,5%

A kanadai Women Entrepreneurship Knowledge Hub által készített hatáselemzés megállapította, hogy a vállalkozók kevésbé használnak online eszközöket, mint férfi társaik, márpedig az online eszközök használata segíthetett a jelenlegi lezárásokkal járó időszak (Women Entrepreneurship Knowledge Hub, 2020) átvészelésében.

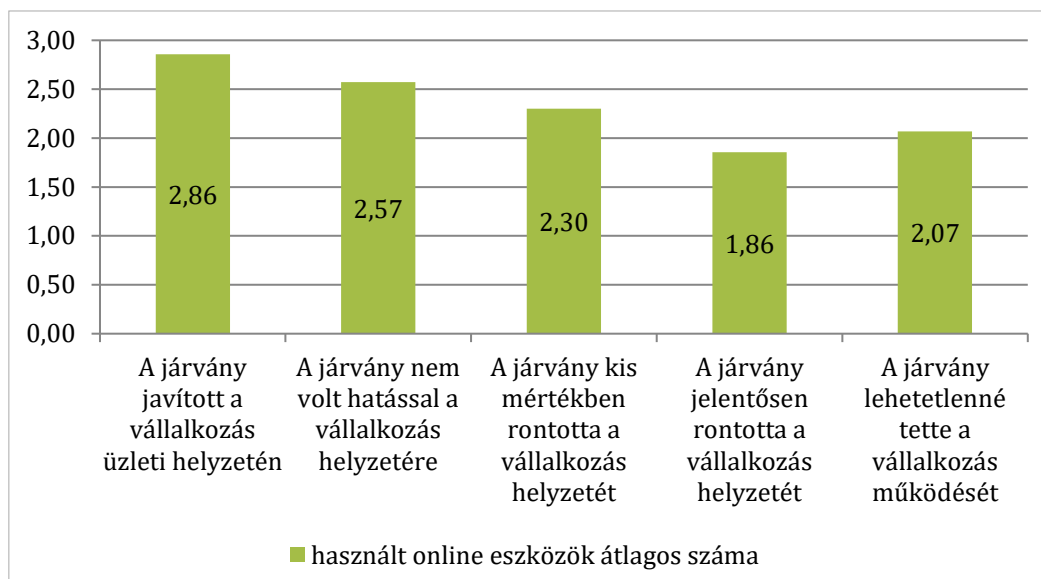
Hasonló megállapítást tett a 2000-es évek első évtizedében az amerikai társadalom vonatkozásában Carter–Marlow: a főként az internetre, megosztásra, platformokra támaszkodó, alacsony belépési küszöbvel kecsegtető vállalkozások “demokratizálták” ugyan a nők hozzáférését a vállalkozói életmódhoz, ám ezek mégis megmaradtak férfias tevékenységeknek (Carter–Marlow, 2007). A jelen kutatásban részt vevők jelentős része már korábban is több online eszközt¹⁵ alkalmazott munkája során (közel felül három vagy négy online eszközt használt rendszeresen). Közel ötödük (19%) azonban nem támaszkodott vállalkozásában semmilyen online eszközre a járvány előtt. (Természetesen ezt az eredményt az is befolyásolja, hogy az online kérdőív eleve azokhoz jutott el, akik gyakrabban interneteznek.)

Az online eszközök használata a pénzügyi szolgáltatások, oktatás és a pénzügyi közvetítés terén voltak gyakoribbak, míg a legkevesebb online eszközt az egészségügyi, szociális szolgáltatásban és a turizmusban dolgozók használták. A gyermekek életkora tekintetében is mutatkozott különbség. A 7 év alatti gyermeket nevelőknek csak tizede nem használt online eszközöket korábban, 60%-uk pedig három vagy négy eszközzel is dolgozott (2. ábra a következő oldalon).

Azok a vállalkozók, akiket nem, vagy pozitívan érintett a válság, már a járvány előtt is gyakrabban alkalmaztak online eszközöket. Ehhez hozzájárul az is, hogy azokat az ágazatokat érintette kevésbé a járvány, ahol a munka jellege inkább lehetővé tette az online eszközök használatát, míg a járványintézkedések jobban nehezítették azoknak a munkáját ahol a személyes jelenlétnek nagyobb szerep jutott.

¹⁵ A kérdőívben a következő online eszközökre kérdeztünk: online értékesítés vagy szolgáltatás nyújtása, otthoni munkavégzés, online eszközökkel végzett munka, online kommunikáció a cégen belül, online marketingeszközök használata (közösségi média, Google stb.)

2. ÁBRA: A HASZNÁLT ONLINE ESZKÖZÖK ÁTLAGOS SZÁMA A JÁRVÁNY HATÁSAI SZERINT

Az első hullámban lezajlott adatfelvétel azt természetesen nem teszi lehetővé, hogy megállapítsuk, mely cég- és vállalkozónői jellemzők "nyújtottak nagyobb védelmet" a válság következményeivel szemben. Azt azonban meg tudjuk vizsgálni, hogy a lezárások harmadik hónapjában milyen várakozásokat fogalmaztak meg a vállalkozónők a járvány cégükre gyakorolt hatását illetően, és azokat mely tényezők alakították. Az alábbiakban tehát nem a tényleges hatást és annak magyarázó tényezőit elemezzük, hanem azt, hogy a cég és a vállalkozónő egyes jellemzői hogyan alakították azokat a vélekedéseket és elképzeléseket, amelyek a vállalkozás 2020-as működéséhez kapcsolódtak. A kérdés megválaszolására érdekében egy lineáris regressziós modellt készítettünk, melynek függő változója a várható 2020-as forgalom alakulása a 2019-eshez viszonyítva (értékei tehát -100 és +100 között alakulnak), magyarázó változói pedig három csoportba sorolhatók: 1) a cég jellemzői (főbb ágazatok dummy-változók formájában, a cég "életkora", a cég 2019-es forgalma és a cég 2020. februári munkatársainak száma, valamint az online eszközök használatának mértéke (index, melynek értékei 0 és 15 között voltak), 2) a cég megküzdési módja a járvánnyal az igénybe vett támogatások számában mérve és 3) a vállalkozónő jellemzői (gondoskodási feladataiban megragadva: 10 év alatti gyerekeinek száma és a rá háruló családi háztartási munka százalékban kifejezve). A modell az a 4. táblázatban látható:

4. TÁBLÁZAT: A JÁRVÁNY 2020. ÉVI CÉGES FORGALOMRA GYAKOROLT VÁRT HATÁSA A VÁLLALKOZÓNŐK BECSLÉSE SZERINT (LINEÁRIS REGRESSZIÓS MODELL)

Bevont változók I.	Standardizált Béta-értékek	Szignifikancia
Ipar, építőipar	-0,342	0,126
Kereskedelem	-0,322	0,167
Vendéglátás	-0,274	0,078
Gazdasági és tudományos szolgáltatások	-0,202	0,521
Személyi és közösségi szolgáltatások	-0,467	0,098
Egyéb szolgáltatások	-0,296	0,204

Bevont változók II.	Standardizált Béta-értékek	Szignifikancia
A cég kora	-0,052	0,399
Internethasználat	0,195	0,001
Forgalom	-0,075	0,215
Dolgozók száma februárban	0,144	0,011
Igénybe vett COVID- támogatások száma	0,104	0,065
Háztartási teher	-0,140	0,015
Hány 10 év alatti gyereke van?	0,082	0,171

A modell magyarázó ereje (adj. R2): 0,154

Amint azt a fenti táblázat is mutatja, a vállalkozások jellemzői közül kettő, valamint a vállalkozónők magánéleti-gondoskodási terhei tudták szignifikánsan alakítani a májusi elképzelések szerint a cégek megküzdési lehetőségeit és képességét. Ágazattól függetlenül az internet nagyobb szerepe a cég működtetésében, valamint a több dolgozó (vagyis a vállalkozás nagyobb mérete) egyfajta “védőszerpet” tudott betölteni. Ezzel szemben az igénybe vett támogatások száma nem tette a vállalkozónőket bizakodóbbá a cég kilátásait illetően. Erőteljes, a cég méretéhez fogható hatást gyakorolt viszont a megküzdés várt sikerére az, hogy mennyit tudott magánéleti kötelezettségei mellett és miatt a vállalkozónő fordítani idejéből a cég működtetésére, a válság kezelésére: minél nagyobb arányban hárultak rá ilyen feladatok, annál nagyobbak is becsülték a csökkenést az idei forgalomban, függetlenül attól, hogy milyen területen fejtik ki tevékenységüket.

Adataink értelmezésében fontos néhány főbb gondolatot kiemelni. A mintánkba bekerült, elsősorban nagyvárosi, magasabban képzett magyar vállalkozónők nagy többsége megsínylette a járványt, ám várakozásaik, 2020-as kilátásaik nem csak egyéni törekvéseik függvénye, és az adatok azt mutatják, elsősorban nem is csak tevékenységi területüktől függ. Optimistábbak voltak azok a női cégvezetők, akik működésükben korábban is támaszkodtak online eszközökre (és annak mértéke csökkentette a várt visszaesést), vagyis úgy tűnik, a jövőben érdemes lesz erre ösztönözni, ebben támogatni általában is a vállalkozókat. Nehezítette viszont a megküzdést a vállalkozások kisebb mérete, és tudjuk, a nők cégei elsősorban mikro- és kisvállalkozások, amelyek sérülékenységét maguk a vállalkozók is érzékelik. Végül, akadályozó tényezőnek bizonyult a gondoskodási feladatok relatív mennyisége a családon belül. Mindezek – legalábbis a tavaszi állapot vonatkozásában, amikor még csak becsléseket tudtunk rögzíteni a 2020-as évre – arra is felhívják a figyelmünket, hogy egy ilyen válságos helyzetben a női vállalkozások sajátosságai, a kisebb, szerényebb lépték és a vállalkozás alárendelése a gondoskodásnak, a láthatatlan munka családon belüli újraelosztásának elmulasztása komoly akadályai lehetnek a rezilienciának.

Irodalomjegyzék:

- Adamecz-Völgyi A. –Szabó-Morvai Á. (2020): Kik dolgoznak a frontvonalban? <https://www.mtakti.hu/koronavirus/kik-dolgoznak-a-frontvonalban/13090/>
- Anderson, E. R. (2008): ‘Whose name’s on the awning?’ Gender, entrepreneurship and the American diner. *Gender, Place – Culture*, 15. 4., 395–410. <https://doi.org/10.1080/09663690802155611>
- BGE Reprezentatív felmérés (2020): Így reagált a magyar kkv-szektor a koronavírus járványra. 2020.06.18

- Bloomberg (2020): Parents' Chores and Child Care Almost Double During Pandemic. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-05-21/coronavirus-almost-doubles-the-housework-for-working-parents?srnd=premium-europe>
- Budig, M. J. (2006): Gender, Self-Employment, and Earnings: The Interlocking Structures of Family and Professional Status. *Gender – Society*, 20. 6., 725-753.
- Bullough, A. – Renko, M. – Myatt, T. (2014): Danger zone entrepreneurs: the importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions. *Enterpren. Theor. Pract.* 38. 473–499.
- Buratti A. – Cesaroni F.– Sentuti, A. (2018): Does Gender Matter in Strategies Adopted to Face the Economic Crisis? A Comparison Between Men and Women Entrepreneurs Provisional chapter Does Gender Matter in Strategies Adopted to Face the Economic Crisis? A Comparison Between Men and Women Entrepreneurs, in Mura, L. (ed.), *Entrepreneurship - Development Tendencies and Empirical Approach*, InTech, Rijeka, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.70292>.
- Coleman, S. (2007): The Role of Human and Financial Capital in the Profitability and Growth of Women-Owned Small Firms. *Journal of Small Business Management*, 45. 3., 303-319.
- De Gruyter: We asked 3,000+ Academics how they are coping with COVID-19: This is what we found. https://blog.degruyter.com/we-asked-3000-academics-how-theyre-coping-with-covid-19-this-is-what-we-found/?utm_source=dg_newsletter-utm_medium=email-utm_campaign=cross_authors-urvey_acad_ww-utm_term=AK-utm_content=market_research
- De Vries, N. – Liebrechts, W. – Van Stel, A. (2019): Explaining entrepreneurial performance of solo self-employed from a motivational perspective, *Small Business Economics*. <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11187-019-00244-8>.
- Duberley, J. – Carrigan, M. (2012): The career identities of 'mumpreneurs': Women's experiences of combining enterprise and motherhood. *International Small Business Journal*
- Ekinsmyth, C. (2011): Challenging the boundaries of entrepreneurship: The spatialities and practices of UK 'Mumpreneurs'. *Geoforum*, 42. 1., 104-114.
- Facebook, The Organisation For Economic Co-Operation And Development – The World Bank (2020): *Global State of Small Business Report 2020*.
- Fodor É. – Gregor A. – Koltai J. – Kováts E. (2020): A gyerekek és az idősek gondozása a korona idején <https://tk.mta.hu/a-gyerekek-es-az-idosek-gondozasa-a-korona-idejen>
- Forbes (2020): How Women Entrepreneurs Are Navigating The Effects Of COVID-19, <https://www.forbes.com/sites/brittanychambers/2020/03/26/how-women-entrepreneurs-are-navigating-the-effects-of-covid-19/>
- Fraser, N. (2016): Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100., 99–117.
- Geambaşu, R. (2019): A két világ legjava? Vállalkozói stratégiák erdélyi kisgyermekes nők körében. *Korunk*, 30. 10., 6–16.
- Gyarmati A. (2015): Nagyszülők és unokák, A nagyszülőktől az unokák felé irányuló gondozási transzferek jellege és változása, *Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet Budapest*.
- Henry, C. – Johnston, K. (2007): Introduction. In N. M. Carter, C. Henry, B. O'Cinneide, – K. Johnston (Szerk.), *Female entrepreneurship: Implications for education, training and policy 1–7*. Routledge. <https://budapestlab.hu/index.php/igy-reagalt-a-magyar-kkv-szektor-a-koronavirus-jarvanyra/>
- Huet, K. R. – Vial, V., D' – A., – Andria, N. A. (2013): Mumpreneurship: A new concept for an old phenomenon? *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19. 2., 251. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2013.054966>
- Hyytinen, A. – Ruskanen, O.P. (2007): Time use of the self-employed. *Kyklos*, 60. 1., 105-122.
- ILO Monitor No.4. (2020): COVID-19 and the world of work. Fourth edition, Updated estimates and analysis, 17. May 2020.
- Mallak, L. (1998): Putting organizational resilience to work. *Ind. Manag.* 40. 8-13.
- Mcgowan, P. – Redeker, C. L. – Cooper, S. Y., – Greenan, K. (2011): Female entrepreneurship and the management of business and domestic roles: Motivations, expectations and realities. *Entrepreneurship – Regional Development*, 24. 1-2., 53-72.
- OECD (2012): *Closing the Gender Gap: Act Now*, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264179370-en>.
- OECD (2020): *Women at the core of the fight against COVID-19crisis*.

OECD/European Union. (2019): The missing Entrepreneurs 2019: Policies for Inclusive Entrepreneurship, OECD Publishing Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/3ed84801-en>.

Orgad, S. (2019): Heading home: Motherhood, work, and the failed promise of equality. Columbia University Press.

Smallbone D. – Deakins D. – Battisti M. – Kitching J. (2012): Small business responses to a major economic downturn: empirical perspectives from New Zealand and the United Kingdom. *Int. Small Bus. J.* 30. 754-777.

Walker, E. – Wang, C. – Redmond, J. (2008): Women and work-life balance: Is home-based business ownership the solution? *Equal Opportunities International*, 27. 3., 258–275.
<https://doi.org/10.1108/02610150810860084>

Walsh, G. S. – Cunningham, J. A. (2016): Business Failure and Entrepreneurship: Emer-gence, Evolution and Future Research. *Foundations and TrendsR•in Entrepreneur-ship*, vol. 12. 3., 163–285.

Wilton, S. (2017): Mompreneurs, Leaning In, and Opting Out: Work/Family Choices under Neoliberalism. *Atlantis*, 38. 2., 191-204.

Women Entrepreneurship Knowledge Hub (2020): The Impact of COVID-19 on Women Entrepreneurs.

World Bank (2020): Gender dimensions of COVID-19 pandemic, Policy Note, April.